

ΑΠΟ ΤΟΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ ΤΟΥ ΜΠΕΣΤ ΣΕΛΕΡ **BABEL**

GASTON DORREN

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: ΓΙΩΡΓΟΣ ΜΑΡΑΓΚΟΣ

ΓΛΩΣΣΕΣ

ΕΝΑ ΤΑΞΙΔΙ ΣΤΗΝ
ΕΥΡΩΠΗ

ΜΕΤΑΙΧΜΙΘ

Περιεχόμενα

Εισαγωγή

Τι μιλούν οι Ευρωπαίοι	11
------------------------------	----

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ Γλωσσικές συγγένειες

Οι γλώσσες και οι οικογένειές τους

1. Η ζωή των ΠΙΕ Λιθουανικά	15
2. Αδελφάκια εξ αποστάσεως Φινοουγγρικές γλώσσες	20
3. Κομμάτια από σπασμένο κανάτι Ρομανσικά	24
4. Αγαπημένη μου μαμά Γαλλικά	28
5. Άλλα τα ολοβέκικα κι άλλα τα σλαβόνικα Σλαβικές γλώσσες	33
6. Το γλωσσικό ορφανοτροφείο Βαλκανικές γλώσσες	35
7. Το δέκατο παρακλάδι Οσετικά	40

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ Μη εξακολουθητικός υπερσυντέλικος

Οι γλώσσες και η ιστορία τους

8. Ειρηνικός επεκτατισμός; Γερμανικά	45
9. Η μητρική γλώσσα της Πορτογαλίας Γαλικιανά	50
10. Μια γλώσσα στα DK Δανικά	54
11. Τα λάφυρα της ήττας Τα νορμανδικά της Μάγχης	57
12. Οι γλώσσες της εξορίας Καραϊμ, λαντίνο και γίντις	62
13. Στην κατάψυξη του χρόνου Ισλανδικά	67

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ Πόλεμος και ειρήνη**Γλώσσες και πολιτική**

- 14.** Η δημοκρατική γλώσσα | *Νορβηγικά* 75
- 15.** Δύο διαγέγματα προς τον λαό
της Λευκορωσίας | *Λευκορωσικά* 79
- 16.** Τα κλαϊνστάιν και οι γείτονές τους | *Λουξεμβουργιανά* 82
- 17.** Η επιθυμία της αναγνώρισης | *Σκοτικά και φριζικά* 85
- 18.** Για σένα γίνονται όλα | *Σουηδικά* 91
- 19.** Τέσσερις χώρες – και κάτι παραπάνω από όμιλος | *Καταλανικά* . . . 96
- 20.** Τέσσερις γλώσσες και καμία καλή θέληση | *Σερβοκροατικά* . . . 101

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ Werds, wirts, wurts...**Γραπτά και προφορικά**

- 21.** Háček! – «Γείτσες» | *Τσέχικα* 107
- 22.** Szczęsny, Pszkit και Korzeniowski | *Πολωνικά* 110
- 23.** Μακρά και βραχεία τιτιβίσματα | *Σκοτικά γαελικά* 115
- 24.** Μάθημα από το Α ως το Ή | *Ρωσικά* 121
- 25.** Καρφίτσωσε το όνομα στη γλώσσα | *Εσθονικά* 127
- 26.** Το ιβηρικό πολυβόλο | *Ισπανικά* 133
- 27.** Διάλεκτοι βουνό | *Σλοβενικά* 137
- 28.** Μίλα κρυφά; | *Σέλτα και αγγλορομανί* 144

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟ Βασικά εξαρτήματα**Οι γλώσσες και το λεξιλόγιό τους**

- 29.** Εξαγωγές / Εισαγωγές | *Ελληνικά* 151
- 30.** Άφιξη στο Πόρτο | *Πορτογαλικά* 156
- 31.** Σνορμπαρία | *Σορβικά* 159
- 32.** Από τον ανταποκριτή μας στη Vašingtona | *Λετονικά* 163
- 33.** Μικροκαμωμένες, γλυκές, αδύνατες, ρωμαλέες,
σέξι, ανόητες μικρές κυρίες | *Ιταλικά* 167

34. Χιονοθύελλα τσέπης <i>Σάμι</i>	171
35. Αποκρυπτογραφώντας τη γλώσσα των αριθμών <i>Βρετονικά</i> ..	175

ΜΕΡΟΣ ΕΚΤΟ Μιλώντας με κανόνες

Οι γλώσσες και η γραμματική τους

36. Αλλαξογενιές <i>Ολλανδικά</i>	181
37. Ιστορική περί-πτωση <i>Ρομανί</i>	186
38. Μια απαραίτητη συγχώνευση <i>Βουλγαρικά-σλοβακικά</i>	191
39. Το Nghwm ξεκινάει με C <i>Ουαλικά</i>	195
40. Αυστηρά εργαστική <i>Βασκικά</i>	201
41. Περί εαυτού <i>Ουκρανικά</i>	206

ΜΕΡΟΣ ΕΒΔΟΜΟ Στην εντατική

Γλώσσες στο χείλος του γκρεμού κι ακόμα παραπέρα

42. Δικτύωση στο Μονακό <i>Μονεγασκικά</i>	213
43. Απόδραση στην κόψη <i>Ιρλανδικά</i>	215
44. Δεν είναι να γελάς <i>Γκαγκαούζ</i>	221
45. Ο θάνατος μιας γλώσσας <i>Δαλματικά</i>	224
46. Η εκκλησία του Κερνόου <i>Κορνοναλικά</i>	227
47. Επιστροφή από το χείλος του γκρεμού <i>Μανξ</i>	231

ΜΕΡΟΣ ΟΓΔΩΟ Οι δυνατοί παίκτες

Γλωσσολόγοι που άφησαν σημαντικό έργο

48. Ľudovít Štúr, ο ήρωας γλωσσολόγος <i>Σλοβακικά</i>	237
49. Ο πατέρας της αλβανολογίας <i>Αλβανικά</i>	240
50. Ένα απροσδόκητο πρότυπο <i>Γερμανικές γλώσσες</i>	244
51. Καμία ελπίδα <i>Εσπεράντο</i>	248
52. Ο εθνικός ήρωας που δεν υπήρξε ποτέ <i>Σλαβομακεδονικά</i> ..	252
53. Άθεο αλφάβητο <i>Τουρκικά</i>	255

ΜΕΡΟΣ ΕΝΑΤΟ Έλα όπως είσαι

Γλωσσολογικά πορτρέτα

54. Συλλάβιζε ενόσω μιλάς Φινλανδικά	263
55. Οι Ρωμαίοι βόρεια από το Τείχος του Αδριανού Φεροϊκά . . .	267
56. Σιωπή με νόημα Νοηματικές γλώσσες	270
57. Հայերէն բաղաձայնիք Αρμενικά	277
58. Απέραντη μοναξιά Ουγγρικά	280
59. Μια Αφροασιάτισσα στην Ευρώπη Μαλιτέζικα	284
60. Ο παγκόσμιος πονοκέφαλος Αγγλικά	287
 Επιπλέον αναγνώσματα	296
Ευχαριστίες	298
Φωτογραφικές άδειες	302

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Γλωσσικές συγγένειες

Οι γλώσσες και οι οικογένειές τους

Οι δύο μεγάλες γλωσσικές οικογένειες της Ευρώπης είναι η ινδοευρωπαϊκή και η φινουσγγρική. Η καταγωγή της φινουσγγρικής είναι αρκετά απλή και το ίδιο ισχύει για τις σύγχρονες παραλλαγές της (φινλανδικά, ουγγρικά, εσθονικά). Η γενεαλογία όμως της ινδοευρωπαϊκής είναι ένα πραγματικό μπέρδεμα που περιλαμβάνει τις γερμανικές, τις ρομανικές και τις σλαβικές γλώσσες, αλλά και πολλές άλλες. Από κάποιες απόψεις όμως, η ιστορία της μοιάζει και με οποιοδήποτε άλλο οικογενειακό έπος, με τους συντηρητικούς πατριάρχες του (λιθουανικά), τα παιδιά που τσακώνονται (ρομανικά), τα αδελφάκια που μοιάζουν μεταξύ τους (σλαβικές γλώσσες), τα ξεχασμένα ξαδέλφια (οσετικά), τα ορφανά (ρουμανικά και άλλες βαλκανικές γλώσσες) και τα παιδιά που μάλλον είναι μαμόθρεφτα (γαλλικά).

thum Jhmes

Land

Land

Land

Land

1

Η ζωή των ΠΙΕ

Λιθουανικά

Μια φορά κι έναν καιρό, πριν από χιλιάδες χρόνια (κανείς δεν ξέρει ακριβώς πότε), σ' έναν τόπο μακρινό (κανείς δεν ξέρει ακριβώς πού), ήταν μια γλώσσα που κανείς δεν μιλάει σήμερα, της οποίας το όνομα έχει ξεχαστεί, αν είχε όνομα βέβαια. Τα παιδιά μάθαιναν τη γλώσσα αυτή από τους γονείς τους, όπως τα σημερινά παιδιά δηλαδή, κι εκείνα με τη σειρά τους τη μετέδιδαν στα δικά τους παιδιά και ούτε καθεξής για γενιές και γενιές. Καθώς περνούσαν όλοι αυτοί οι αιώνες, η παλιά γλώσσα άλλαζε συνεχώς. Ήταν κάτι σαν το χαλασμένο τηλέφωνο: ο τελευταίος παίκτης ακούει κάτι πολύ διαφορετικό απ' αυτό που είχε πει πραγματικά ο πρώτος. Εν προκειμένω, οι τελευταίοι παίκτες είμαστε εμείς.

Και όχι μόνο εμείς που μιλάμε αγγλικά, φυσικά. Αλλά κι εκείνοι που μιλούν ολλανδικά – που είναι πρακτικά το ίδιο. Και γερμανικά, που ούτε αυτά διαφέρουν πολύ. Και ισπανικά και πολωνικά και ελληνικά, γιατί αν ρίξετε μια αρκετά προσεκτική ματιά, θα δείτε ότι ακόμα κι αυτά μοιάζουν λίγο με τα αγγλικά. Και πιο μακριά ακόμα υπάρχουν κι άλλες γλώσσες, όπως τα αρμενικά, τα κουρδικά και τα νεπαλικά, όπου πρέπει να ρίξετε μια πολύ πιο προσεκτική ματιά για να δείτε την οικογενειακή ομοιότητα. Όλες αυτές οι γλώσσες όμως προέκυψαν από μια γλώσσα που μιλούσε ένας λαός του οποίου το όνομα δεν γνωρί-

ζουμε πριν από εξήντα αιώνες περίπου. Και επειδή κανείς δεν γνωρίζει πώς λεγόταν αυτή η γλώσσα, επινοήσαμε ένα όνομα: ΠΙΕ.

ΠΙΕ σημαίνει *πρωτο-ινδο-ευρωπαϊκή* γλώσσα. Δεν είναι και το τέλειο όνομα. Η λέξη *πρωτο-* σημαίνει ότι δεν προηγήθηκε καμία άλλη γλώσσα, κάτι που δεν ισχύει βέβαια, ενώ η ετικέτα «ινδο-ευρωπαϊκή» δείχνει μια γλωσσική περιοχή που περιορίζεται στην Ινδία και την Ευρώπη. Για την ακρίβεια, σχεδόν όλοι οι κάτοικοι της αμερικανικής ηπείρου μιλούν μια γλώσσα που κατάγεται από την ΠΙΕ, ενώ στην Ινδία πάνω από 200 εκατομμύρια άτομα μιλούν γλώσσες που δεν έχουν κανέναν απολύτως ιστορικό δεσμό με την ΠΙΕ. Από την άλλη, πάνω από το 95% των Ευρωπαίων μιλούν σήμερα μια ινδοευρωπαϊκή γλώσσα – με άλλα λόγια, μια γλώσσα που εξελίχτηκε από την ΠΙΕ.

Η ΠΙΕ και οι ομιλήτες της χάνονται στην αχλή του χρόνου, αλλά οι γλωσσολόγοι εργάζονται σκληρά για να διώξουν την ομίχλη ανακατασκευάζοντας το πώς ακουγόταν η ΠΙΕ με βάση τους απογόνους της. Ιδιαίτερα χρήσιμα είναι τα παλιά έγγραφα σε αρχαίες γλώσσες, όπως τα λατινικά, τα ελληνικά και τα σανσκριτικά, αλλά παίζουν ρόλο και πιο πρόσφατες πηγές, από τις επιγραφές στα ιρλανδικά όγκχαμ (4ος αιώνας) και το *Μπέογουλφ* των αρχαίων αγγλικών (9ος αιώνας ή εκεί γύρω) μέχρι τα πρώτα γραπτά ευρήματα των αλβανικών (15ος αιώνας), ακόμα κι από τις σύγχρονες λιθουανικές διαλέκτους.

Για την ανακατασκευή της λέξης «γλώσσα» στην ΠΙΕ, για παράδειγμα, οι γλωσσολόγοι θα εξετάσουν τις λέξεις που χρησιμοποιούν οι μεταγενέστερες αυτές γλώσσες, όπως *lezu*, *liežuvis*, *tengae*, *tunga*, *dingua*, *gjuhë*, *käntu*, *językū* και *jihva* (από την αρμενική, λιθουανική, αρχαία ιρλανδική, σουηδική, αρχαία λατινική, αλβανική, τοχαρική Α, αρχαία σλαβική και σανσκριτική γλώσσα αντιστοίχως). Με μια πρώτη ματιά, τα κοινά στοιχεία είναι λίγα. Αν όμως συγκρίνετε τέτοιες σειρές με συστηματικό τρόπο, προκύπτουν διάφορα μοτίβα. Καθίσταται σταδιακά σαφές ότι η γλώσσα Α έχει αλλάξει («διαφθείρει», αν προτιμάτε) τις λέξεις της ΠΙΕ με έναν συγκεκριμένο τρόπο κατά κύριο λόγο, ενώ η γλώσσα Β τις έχει αλλάξει κατά κύριο λόγο με άλλο τρόπο. Μόλις έχετε εντοπίσει τις εξελίξεις αυτές, μπορείτε να πάτε προς τα πίσω και την αρχική λέξη.

Χάρτης των ευρωπαϊκών γλωσσών (1741) με τις πρώτες γραμμές του «Πάτερ Ημών» στα λιθουανικά.

Αυτού του είδους η διερευνητική εργασία έχει δώσει πολλές πληροφορίες. Δυστυχώς όμως, τα αποτελέσματα δεν είναι ιδιαίτερα διαφωτιστικά για τους μη γλωσσολόγους. Η «γλώσσα», όπως προκύπτει, φαίνεται να ήταν *d̥h̥g̥h̥wéh₂s στην ΠΙΕ. Ο αστερίσκος εδώ δείχνει ότι η λέξη έχει ανακατασκευαστεί με βάση τις μεταγενέστερες γλώσσες. Όλοι οι άλλοι χαρακτήρες αντιστοιχούν σε κάποιον ήχο – αλλά όσον αφορά το ποιον ήχο, μόνο οι ειδικοί μπορούν να ξέρουν (ενώ ακόμα και για τους ίδιους, κάποιοι ήχοι παραμένουν μυστήριο). Εν συντομία, το αποτέλεσμα είναι αρκετά αφηρημένο και όχι άμεσα κατανοητό.

Υπάρχει τρόπος να γεφυρώσουμε το χάσμα ανάμεσα στη γλώσσα των μακρινών μας προγόνων και τη δική μας; Δεν μπορούμε άραγε να κάνουμε την ΠΙΕ πιο προσβάσιμη, τους ομιλητές της πιο ανθρώπινους; Η απάντηση είναι ναι, σε κάποιο βαθμό. Και το Βίλνιους, η πρωτεύουσα της Λιθουανίας είναι ένα καλό μέρος για να γίνει αυτό.

Το Βίλνιους είναι η γενέτειρα της Μαρίγια Γκιμπούτας (1921-1994), μιας γλωσσολόγου που τη δεκαετία του 1950 έκανε τη λεγόμενη «υπό-

θεση Κούργκαν», η οποία τοποθετούσε τους ομιλητές της ΠΙΕ στις τεράστιες στέπες της Μαύρης Θάλασσας και της Κασπίας Θάλασσας (η σημερινή Ουκρανία και νότια Ρωσία) περίπου το 3700 π.Χ. Η λέξη «Κούργκαν» είναι της τουρκικής οικογένειας, σημαίνει «τύμβος» και χρησιμοποιείται για αρχαία ταφικά μνημεία που εντοπίζονται σε όλη αυτή την περιοχή. Η Γκιμπούτας ισχυρίστηκε ότι η κουλτούρα που δημιούργησε κάποια από αυτά τα μνημεία – μια κουλτούρα αρκετά αναπτυγμένη για να έχει εξημερώσει άλογα και κατασκευάσει άρματα – θα πρέπει να ήταν η πηγή της ΠΙΕ. Αν και η θεωρία της δεν είναι εντελώς αδιαμφισβήτητη, η βάση της τυχάνει ευρείας αποδοχής.

Και αν έχετε διάθεση για μία εκ του σύνεγγυς αναμέτρηση με την ΠΙΕ, το Βίλνιους αποτελεί ιδανικό προορισμό, επειδή απ' όλες τις ζωντανές γλώσσες του κόσμου τα λιθουανικά είναι εκείνα που μοιάζουν περισσότερο με την ΠΙΕ. Οι Λιθουανοί σήμερα ίσως και να μην μπορούν να κουβεντιάσουν με τους αρχαίους Ινδοευρωπαίους, αλλά θα μπορούσαν να κατανοήσουν ως έναν βαθμό τη γλώσσα πιο γρήγορα από έναν Έλληνα ή έναν κάτοικο του Νεπάλ, πόσο μάλλον έναν Βρετανό. Οι ομοιότητες είναι πολλές. Ο «γιος», για παράδειγμα, είναι *sūnus* στα λιθουανικά και **suh₂nus* στην ΠΙΕ. *Esmi* στην ΠΙΕ σημαίνει «είμαι», όπως δηλαδή και σε ορισμένες λιθουανικές διαλέκτους (αν και η σύγχρονη κοινή γλώσσα του Βίλνιους χρησιμοποιεί το *esu*). Η λιθουανική γλώσσα έχει διατηρήσει τους ήχους πολλών λέξεων της ΠΙΕ, ενώ άλλες γλώσσες έχουν κατευθυνθεί αλλού – στην περίπτωση των αγγλικών, η μετακίνηση είναι τόσο δραστική που είναι γνωστή ως Μεγάλη Μετάβαση Φωνέντων. Πάρτε, για παράδειγμα, τη λέξη *five* (που σημαίνει «πέντε»). Τόσο η αγγλική λέξη *five* όσο και η λιθουανική *penki* κατάγονται από το **penk^we*. Μόνο ένας ειδικός μπορεί όμως να δει την ομοιότητα ανάμεσα στο **penk^we* και το *five*, ενώ όλοι μπορούν να διακρίνουν την ομοιότητα με τη λιθουανική λέξη.

Πιο εντυπωσιακές ενδεχομένως να είναι οι γραμματικές ομοιότητες. Η ΠΙΕ είχε οκτώ πτώσεις και τα λιθουανικά εξακολουθούν να έχουν εφτά. Άλλες γλώσσες, όπως τα πολωνικά, έχουν κι αυτές εφτά πτώσεις, αλλά μόνο στα λιθουανικά ακούγονται όπως οι πτώσεις της ΠΙΕ. Κατά παρόμοιο τρόπο, όπως στην ΠΙΕ, κάποιες λιθουανικές διάλεκτοι δεν

έχουν απλώς τον γνωστό ενικό και πληθυντικό αριθμό, αλλά και έναν ιδιαίτερο «δυϊκό»: ένα είδος πληθυντικού που αναφέρεται συγκεκριμένα σε δύο πράγματα. Κάτι τέτοιο είναι σπάνιο στις σύγχρονες ινδοευρωπαϊκές γλώσσες, με τα ολοβενικά να είναι η κύρια –και περήφανη– εξαίρεση.

Οι κλίσεις των ρημάτων, η σύνταξη, τα σχήματα έμφασης, τα επιθήματα – πολλά στοιχεία είναι εκείνα που μαρτυρούν την καταγωγή των λιθουανικών από την ΠΙΕ. Όλα τους έχουν επιβιώσει εδώ και διακόσιες γενιές με σχετικά μικρές αλλαγές. Οι Λιθουανοί επομένως είναι οι αδιαμφισβήτητοι πρωταθλητές Ευρώπης στο χαλασμένο τηλεφωνό.

↪ Ενώ η ΠΙΕ βρίσκεται στη ρίζα των αγγλικών, τα λιθουανικά δεν έχουν δώσει σχεδόν καμία λέξη στα αγγλικά. Η λέξη *eland*, που χρησιμοποιείται για μια αντιλόπη της Νότιας Αφρικής, ενδέχεται να προέρχεται από τα λιθουανικά (*ėlnis*), αλλά μόνο μέσω των ολλανδικών και των γερμανικών (όπου και σημαίνει «έλαφος»).

·ꞥ· *Rudenėja* – λιθουανική λέξη που σημαίνει «αρχή του φθινοπώρου», όπως φαίνεται στη φύση.

ΑΝΑΚΑΛΥΨΤΕ ΤΟΝ ΠΛΟΥΤΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΟΙΚΙΛΙΑ ΤΩΝ ΓΛΩΣΣΩΝ ΤΗΣ

Έξι χιλιετίες και εξήντα γλώσσες
σε σύντομα αλλά γεμάτα γνώσεις κεφάλαια.

Είτε κάνετε συχνά ταξίδια στην ευρωπαϊκή ήπειρο, είτε είστε «ταξιδιώτες της πολυθρόνας», διαβάζοντας αυτό το βιβλίο θα παρασυρθείτε σε μια απολαυστική περιήγηση με οδηγούς τη γλωσσολογία και την πολιτισμική ιστορία. Χάρη στο χιούμορ και τα εύστοχα παραδείγματα, ο Gaston Dorren μάς συστήνει τις περισσότερες ευρωπαϊκές γλώσσες και διαλέκτους, παρουσιάζοντας κοινά σημεία, διαφορές και σημαντικές ιδιορρυθμίες τους.

**Αναπάντεχο, έξυπνο, το βιβλίο
που θα αηλιάξει τον τρόπο που σκέφτεστε
για τις γλώσσες της ηπείρου μας.**

Μια πραγματικά ενδιαφέρουσα και απίστευτα διασκεδαστική ξενάγηση
στο γλωσσικό τοπίο της Ευρώπης.

Sunday Telegraph

ISBN: 978-618-03-2895-0

9 786180 328950
ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ 82895

metaixmio.gr

ΣΕΙΡΑ ΟΞΥΓΟΝΟ₂